

แนวทางการจัดการขยะในภาคเภสัชกรรมชุมชน

ของเสียทางการแพทย์ที่เป็นสารเคมี หมายถึง ผลิตภัณฑ์ยา/ เภสัชภัณฑ์หมดอายุหรือที่ไม่ได้ใช้ รวมถึงของเสียที่เป็นสารเคมีที่ใช้ในห้องปฏิบัติการทางการแพทย์และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และของเสียพวกเครื่องมือแพทย์ที่มีปริมาณโลหะหนักสูง เช่น เทอร์โมมิเตอร์ เครื่องวัดความดันโลหิต รวมทั้งแบตเตอรี่ที่ใช้ในเครื่องมือแพทย์

ตามแนวทางปฏิบัติการบริหารจัดการของเสียทางการแพทย์ที่เป็นสารเคมี จะมีการแบ่งของเสียทางการแพทย์ออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

- ก. ของเสียที่เกิดจากผลิตภัณฑ์ยา/ เภสัชภัณฑ์หมดอายุ/ ไม่ใช่แล้ว/ หกรั่วไหล (pharmaceutical waste)
- ข. ของเสียพวกสารเคมีที่ใช้ในห้องปฏิบัติการทางการแพทย์ (laboratory waste)
- ค. ของเสียพวกเครื่องมือแพทย์ที่มีปริมาณโลหะหนักสูง (heavy metal in medical device)

ปัญหาส่วนใหญ่จากการจัดการของเสียที่เกิดจากผลิตภัณฑ์ยา/ เภสัชภัณฑ์หมดอายุ/ ไม่ใช่แล้ว/ หกรั่วไหล (pharmaceutical waste) หรือ “ขยะยา” อย่างไม่เป็นระบบ ทำให้พบการตกค้างของยา หรือสารเคมี ในตัวอย่างน้ำดื่มจากการเก็บตัวอย่างของ WHO ที่เก็บจากทั่วโลก พบสารต่างๆ ที่ปนเปื้อน เช่น ยาปฏิชีวนะ ยาแก้ปวด ยาลดไขมันในเลือด และยาฮอร์โมนต่างๆ

ซึ่งปัญหาขาดก้างในสิ่งแวดล้อมอาจจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์และสัตว์ เช่น ปัญหา เชื้อโรคดื้อยา รบกวนการทำงานของระบบต่อมไร้ท่อ รบกวนการพัฒนาของตัวอ่อนในครรภ์ รบกวนการทำงานของระบบภูมิคุ้มกัน และ เป็นปัญหาต่อสัตว์ต่างๆในสิ่งแวดล้อม จึงควรมีการจัดการอย่างรัดกุม และเป็นระบบ

ในภาคเภสัชกรรมชุมชนหรือร้านขายยา จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการ “ขยะยา” ตาม “หลัก วิชาปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน: Good Pharmacy Practice (GPP)” มีการระบุข้อกำหนดในหมวดที่ 3 คือ หมวดวิชาปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน (การควบคุมคุณภาพยา) ซึ่งในส่วนของแนวทางการจัดการ ยาหมดอายุ ระบุรายละเอียดไว้ดังนี้

1. ต้องมีระบบตรวจสอบยาที่หมดอายุหรือเสื่อมคุณภาพที่มีประสิทธิภาพ เพื่อไม่ให้มีไว้ ณ จุดจ่ายยา
2. จัดสรรพื้นที่แยกเก็บยาที่หมดอายุ / ยาใกล้หมดอายุ / ยารอเปลี่ยน-คืน เพื่อป้องกันไม่ให้ถูกนำกลับไปจ่ายอีก

ยกตัวอย่างระบบที่นำมาใช้ช่วยในการตรวจสอบยาหมดอายุ หรือ ใกล้หมดอายุ เช่น ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งต้องสามารถตรวจสอบรายการยา ทั้งจำนวน รุ่นการผลิต และยาหมดอายุได้ ระบบสมุดบันทึกยาหมดอายุ ระบบสต็อกการ์ด ระบบแถบรหัสสี โดยใช้แถบสี / สติ๊กเกอร์สีปิดที่กล่องยา หรือแผงยา โดยแต่ละสีจะสื่อถึงปีที่หมดอายุ ซึ่งระบบ แถบรหัสสี มักถูกนำมาใช้ร่วมกับระบบอื่นๆ เพื่อให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

หลังจากมีการตรวจสอบยาใกล้หมดอายุ หรือยาหมดอายุแล้วให้มีการจัดสรรยาดังกล่าว ออกจากพื้นที่จ่ายยา หรือชั้นวางยาปกติ เพื่อป้องกันไม่ให้ถูกนำกลับมาใช้ซ้ำ หรืออาจจะบรรจุไว้ใน ส่วนหนึ่งของบริเวณพื้นที่แต่แยกไว้ให้ชัดเจนเป็นการเฉพาะ โดยแบ่งแยกตามสถานะของยา เช่น

- ยา/สินค้า รอการส่งคืน : อาจจะต้องมีการระบุเอกสารกำกับ ถึงขั้นตอนที่กระทำแล้ว เช่น แจ้งตัวแทนจำหน่ายแล้ว-รอเอกสารรับคืน และลงวันที่กำกับเพื่อให้มีการตรวจสอบย้อนกลับได้
- ยา/สินค้า หมดอายุ (ไม่สามารถแลกเปลี่ยนได้) : โดยอาจจะแบ่งแยกตามประเภทยา และ กำจัดขยะยาดังกล่าวในลักษณะของ ขยะมีพิษ หรือขยะอันตราย โดย
 - ยารูปแบบเม็ด และแคปซูลควรทำให้ยาเสียสภาพก่อน
 - ยารูปแบบน้ำ ควรเทย้าน้ำดังกล่าว ออกจากขวด โดยคำนึงความปลอดภัยและภาชนะที่ใช้รองรับ

หลังจากแยกประเภท และกำจัดเบื้องต้นแล้ว ให้นำถุงขยะอันตรายที่รอการกำจัดไปที่บริเวณสำหรับทิ้งขยะอันตราย หรือติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาลที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อทิ้งขยะอย่างยั่งยืนยังสถานที่ที่จัดไว้ให้ และนำไปเผาทำลาย หรือฝังกลบอย่างถูกวิธีต่อไป

ตารางที่ 1 แนวทางการจัดการ ขยะยา รูปแบบต่างๆ

ประเภท	การจัดการ/ถุงขยะ	ถังขยะ	ป้ายคำเตือน
ยาทั่วไป	- ยาเม็ด : ทำให้เสียสภาพ - ยาน้ำ : เทออกจากภาชนะเดิม ผสมกับวัสดุที่กินไม่ได้ เช่น ทราย - จากนั้นเทใส่ถุงขยะอันตราย	ถังแดง	ยาหมดอายุ/ ขยะอันตราย
ยาสุดพ่นชนิดที่มีสารขับเคลื่อน	ถุงขยะอันตราย	ถังแดง	ขยะอันตราย
ยาสุดพ่นชนิดที่ไม่มีสารขับเคลื่อน	ถุงขยะทั่วไป	ถังเหลือง	ขยะรีไซเคิล
ยาอันตรายสูง	ให้ส่งคืนผู้จัดจำหน่าย หรือสถานบริการสาธารณสุขเพื่อนำไปกำจัดแบบพิเศษ		

เอกสารอ้างอิง

1. แนวทางการจัดการสู่วิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน สำหรับร้านขายยาแผนปัจจุบัน (ขย.1). 2557; 22-5
2. ศูนย์พัฒนานโยบายแห่งชาติด้านสารเคมี กองแผนงานและวิชาการสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. แนวปฏิบัติการจัดการของเสียทางการแพทย์ที่เป็นสารเคมี. 2559.

